

บทที่ ๒

ศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปีที่เมืองกุสินารา แคว้นมัลละซึ่งเป็นรัฐเล็ก พระอานนท์กราบทูลว่าอย่าปรินิพพานในกรุงกุสินารานี้ซึ่งเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย ขอให้เสด็จไปปรินิพพานในเมืองใหญ่ ๆ เช่น ราชคฤห์ สาวตถิ พาราณสี แต่พระองค์ตรัสตอบว่า กรุงกุสินาราเคยเป็นราชธานีนามว่ากุสวดีซึ่งพระเจ้ามหาสุทฺธสนะจักรพรรดิทรงปกครองเคยรุ่งเรืองยิ่งมาแล้ว ได้มีผู้แสดงทัศนะว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกปรินิพพานที่เมืองเล็ก และแคว้นเล็กที่ไม่มีอำนาจมากนั้นเป็นผลดีทางด้านการเมือง ปองกันมิให้ผู้ปกครองแคว้นนั้นยึดครองพระบรมธาตุโดยไม่ยอมแบ่งให้ใครเลยทำให้ไม่เกิดสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งก็เป็นความจริงตามนั้นที่กษัตริย์แคว้นใหญ่ ๆ ที่มีอำนาจมาก ต่างก็ส่งกองทัพมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากเจ้ามัลละ ครั้งแรกมัลละกษัตริย์จะไม่ให้ แต่โทณพราหมณ์พูดเกลี้ยกล่อมให้เห็นแก่ความสงบ จึงได้ตกลงแบ่งให้ไป ต่างนำไปทำสถูปบรรจุ และทำการฉลองในนครของตน^๑

พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตพระองค์จึงเลือกเมืองที่คิดว่าเป็นเมืองขนาดกลาง เพื่อให้ทุกเมืองที่ต้องการพระบรมสารีริกธาตุได้มาขอกับเจ้ามัลละเพราะพระองค์คิดว่า ทางสายกลางหรือเมืองที่ไม่มีอำนาจมากนักสามารถเข้าได้กับทุกเมืองจึงเป็นสิ่งที่ดีเพื่อไม่ให้เกิดการรบราฆ่าฟันกัน จะเห็นว่าพระองค์ได้มองเห็นความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ในการศึกษาแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาคือ (๑) ความหมายแนวคิดทางการเมือง (๒) ลักษณะและความสำคัญแนวคิดทางการเมือง (๓) จุดกำเนิดแนวคิดทางการเมือง (๔) ประเภทแนวคิดทางการเมือง (๕) หลักแนวคิดทางการเมือง (๖) รัฐและกำเนิดรัฐ (๗) แนวคิดทางการเมืองเกี่ยวกับผู้ปกครอง (๘) หลักธรรมที่ส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท (๙) วิพากษ์ ซึ่งมีรายละเอียดและแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาทดังจะกล่าวต่อไปนี้

^๑ วชิร ทองประทุม, *ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

๒.๑ ความหมายแนวคิดทางการเมือง

แนวคิดในทางพระพุทธศาสนานั้น มีทฤษฎะที่มีได้แบ่งแยกการปกครองโดยตรงว่าเป็นแบบใดแบบหนึ่งถึงจะดีที่สุด เพียงแต่มุ่งผลของการปกครองที่จะทำให้เกิดสันติสุขของปัจเจกชน และสันติภาพของสังคม ถ้ามองในเชิงพุทธปรัชญานั้น จะต้องตั้งคำถามว่า การปกครองที่ดีนั้นคืออะไร และสาเหตุที่ทำให้การปกครองเรียบร้อยดีงามนั้นได้แก่อะไร และความสงบสุขเรียบร้อยดีงามนั้นคืออะไร และจะเกิดขึ้นได้โดยวิธีใด^๒

คำสอนทางปรัชญาการเมืองในพระพุทธศาสนามีใช้สิ่งที่จะใช้แทนระบบการเมืองในปัจจุบันได้เพราะมีลักษณะเป็นอุดมคติซึ่งหาผู้ปฏิบัติได้ยาก และยังขาดระบบควบคุมตรวจสอบ และสร้างความสมดุลทางอำนาจ หากจะนำคำสอนของพระพุทธองค์มาใช้ก็น่าจะใช้เป็นส่วนเสริมในสิ่งที่ระบบการเมืองปัจจุบันขาดนั้นคือ ธรรมสำหรับผู้ปกครอง และเป็นเกณฑ์อย่างหนึ่งสำหรับประชาชนจะวัดว่าผู้ปกครองดีหรือไม่ ซึ่งอาจทำให้ได้ผู้ปกครองที่ดีขึ้น ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้

พลเมืองเหล่านั้นจักชวนขวายในหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และจักมีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองก็จะอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงรับคำของพราหมณ์ปุโรหิตแล้วได้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองที่ขะมักเขม้นในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในพาณิชยกรรม พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในบ้านเมืองของพระองค์ พลเมืองเหล่านั้นชวนขวายในหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และได้มีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มี

^๒ พระมหาภุคตวิทย์ อธิฐฐานิ (สนธิสุข), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

ความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้านต่อมา ท้าวเธอรับสั่งให้พราหมณ์ปุโรหิตเข้าเฝ้าแล้วตรัสว่า ‘ท่านผู้เจริญ เราได้กำจัดเสี้ยนหนามคือโจรจนหมดสิ้นด้วยวิธีการของท่าน และได้มีกองราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ บ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียนประชาชนต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน เราปรารถนาจะบูชามหาภัย ขอท่านผู้เจริญโปรดแนะนำวิธีบูชาภัยที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน’ พราหมณ์ปุโรหิตจึงกราบทูลว่า ‘ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์โปรดรับสั่งให้เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราช-อาณาเขตของพระองค์ โปรดรับสั่งให้เชิญพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ และโปรดรับสั่งให้เชิญคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาภัย ขอพวкт่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเราเพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่เราตลอดกาลนาน’^๓

จากเนื้อหาที่กล่าวมานั้นเป็นการสื่อให้เห็นว่า พระราชาหรือผู้ปกครอง จะต้องดูแลประชาชนในประเทศไม่ว่าในเมืองหรือชนบทให้ได้รับความผาสุกในการดำรงชีวิต ไม่เอาเปรียบประชาชน มีความยุติธรรมในการบริหารปกครองประเทศ หาทางช่วยเหลือเมื่อประชาชนได้รับความยากลำบาก ยามใดประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขประเทศชาติก็สงบ ซึ่งในอาณาบริเวณขอบเขตของพระพุทธศาสนาหรือรัฐพุทธนี้ พระพุทธองค์ทรงวางหลักการบริหารและการปกครองพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ได้ประพฤติปฏิบัติการทำความดีต่าง ๆ โดยให้รู้จัก การลด, ละ, เลิก, การทำในสิ่งที่ไม่ดีหรือการทำความชั่วทั้งปวง เพราะในวิชาความรู้ของพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ทั้งหมดก็จะเป็นหลักที่เกี่ยวกับเรื่องของความดี ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสั่งสอนไว้เป็นหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างจากเรื่องรัฐศาสตร์ที่เป็นเรื่องของความรู้วิชาการทางการเมืองและการปกครอง โดยเฉพาะเรื่องการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าที่ทุกคนต้องการอาศัยเพื่อ

^๓ ที.สี. (ไทย) ๑/๓๓๙/๑๓๒.

เลี้ยงชีวิตตัวเองให้ได้รับความสุขในการดำเนินชีวิตต่อไป แต่ไม่ใช่ความรู้ที่เกี่ยวกับการทำความดี หรือสร้างพฤติกรรมที่ดี^๔ มิฉะนั้นแม้วิชาด้านรัฐศาสตร์หรือการเมืองการปกครอง มีจุดประสงค์เพื่อ จัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ประชาชนหรือการบริหารจัดการประเทศและการแก้ไขปัญหาสังคม มนุษย์ให้สงบเรียบร้อยหรือพฤติกรรมแห่งแสวงหาความสะดวกสบายให้แก่สังคม แต่สิ่งที่ทำให้ การเมืองการปกครองประสบผลสำเร็จและประชาชนมีความสุขที่แท้จริงต้องประกอบไปด้วย หลัก วิชาการทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองการปกครอง เพราะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยว จิตใจของผู้ปกครองและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน การบริหารประเทศชาติจึงจะนำไปสู่ หนทางแห่งความสุขที่แท้จริง ดังเช่น หลวงพ่อพุทธทาส ได้ให้ความหมายแนวคิดทางการเมืองว่า “การเมือง” ควรต้องเนื่องด้วยธรรมะ คือ การจัดการให้คนที่อยู่ด้วยกันมาก ๆ นั้น อยู่กันด้วยสันติ สุขด้วยความสงบอย่างแท้จริง นี่คือ ความหมายของคำว่า การเมือง ที่ถูกต้องที่บริสุทธิ์ แต่ถ้า ความหมายของการเมืองมันเปลี่ยนไปไม่ถูกต้อง ไม่บริสุทธิ์ มันก็กลายเป็นการคดโกง^๕

จากการให้ความหมายแนวคิดทางการเมืองของหลวงพ่อพุทธทาสวิเคราะห์ได้ว่า การเมืองจะต้องประกอบด้วยธรรมะ ครั้นใดการเมืองปราศจากธรรมะแล้ว การเมืองเท่ากับ การ ทุจริต การคดโกง เอาเปรียบประชาชน การเมืองก็ไม่บรรลุเป้าหมายที่แท้จริง เป้าหมายที่แท้จริง ของการเมือง คือ การเมืองประกอบด้วยธรรมะและการแก้ปัญหาสังคมอย่างยุติธรรมหรือการ จัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สังคมประเทศชาติและประชาชนอย่างทั่วถึง

เมื่อผู้นำดี ประชาชนคู่สัญญา ก็พลอยได้รับผลดีไปด้วย โดยในตรงกันข้าม หากผู้นำ เลว ไม่ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม ไม่ซื่อตรง ไร้ความเป็นธรรม และมีอูติธรรม (อธมฺมิกา) ความหมายนะ เลวร้ายต่าง ๆ นานาอันเนื่องจากผู้นำเลวนั้น ย่อมเกิดแก่ประเทศชาติบ้านเมืองแน่นอน ประชาชน อาณาราษฎรเปรียบเสมือนส่วน ๆ ของต้นไม้ต้นนั้น หากรากและแก่นผุพังต้นไม้มทั้งต้นจะมีชีวิตอยู่ได้ อย่างไร^๖ “...เมื่อฝูงโคว่ายน้ำข้ามน้ำ ถ้าโคนายฝูงว่ายไปคดหรือไปตรง โคตัวอื่นในฝูงย่อมว่ายไปคด หรือไปตรงตามไปด้วย ในหมู่มนุษย์ก็ทำนองเดียวกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำระดับต่าง ๆ ถ้าผู้

^๔ ช่าง...วี, **รัฐศาสตร์-รัฐพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๗.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, **การเมืองคือธรรมะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัชรินทร์การ พิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๗-๘.

^๖ สิทธิ บุตรอินทร์, **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันตกตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙-๙๐.

นั้นประพฤติผิดธรรม หรือไม่ประพฤติธรรม ประชาชนทั้งหลายก็พลอยประพฤติธรรมหรือพลอยไม่ประพฤติธรรมตามไปด้วย ท้าวแว่นแคว้นย่อมเป็นสุขหรือเป็นทุกข์...”

เพราะฉะนั้น เมื่อผู้ใดที่ได้รับสมมติให้เป็นหัวหน้าผู้นำประเทศหรือผู้นำองค์กร หน่วยงาน ในระดับต่าง ๆ ทั้งหลาย หากเดินทางไปในสิ่งที่ถูกต้องและไม่ถูกต้อง ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ย่อมประพฤติปฏิบัติตามเช่นนั้น

๒.๒ ลักษณะและความสำคัญแนวคิดทางการเมือง

การเมืองไม่ได้เกิดมีเองตามธรรมชาติ แต่เกิดจากความคิด สติปัญญา การแสวงหาแสวงหาหลักการและใช้หลักการ พร้อมแนวทางที่ถูกต้องเป็นธรรมและดีงาม เพื่อสนองความความประสงค์อันชอบธรรมของมนุษย์ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความราบรื่น เรียบร้อย สงบสุข และบรรลุคุณประโยชน์ในชีวิต ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ประโยชน์สุขสมหวัง ความยุติธรรมและสันติสุขของมวลประชาชน คือ สิ่งมุ่งหมายสูงสุดของการประกอบกิจกรรมทางการเมือง ไม่ใช่โดยระบอบอัตตาธิปไตย (อตุตธิปไตย) ทั้งไม่ใช่ในระบอบโลกาธิปไตย (โลกาธิปไตย) หรือประชาธิปไตย แต่โดยระบอบธรรมาธิปไตย (ธมฺมาธิปไตย) ความพยายามทางการเมืองจึงจักบรรลุสิ่งมุ่งหมายสูงสุดแท้จริงได้ นั่นคือ “ธรรม” คือพลังคุ้มครองโลก (โลกपालธมฺโม) การเมืองถือกำเนิดโดยธรรมและอาศัยธรรม ธรรมานุภาพ จึงเป็นหลักการนโยบายและยุทธวิธีทางการเมืองในระบอบธรรมาธิปไตย^๓ และกล่าวคือ การเมืองในทางพุทธปรัชญา ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติแต่อย่างใด แต่เกิดจากมนุษย์ ที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก จึงคิดหาทางแห่งความสงบในการปกครอง มนุษย์ที่เกิดจากการเอาเปรียบกัน ไม่มีความยุติธรรมในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น การแบ่งอาหารการกินไม่ลงตัวจึงเกิดความขัดแย้งในกลุ่มชนนั้น ในแง่พุทธปรัชญานั้นทางออกที่ไม่มีความขัดแย้งและเกิดความสงบทางสังคม ซึ่งมีอยู่หนทางเดียวมิใช่อื่นใดนอกเหนือจาก ความยุติธรรม เสมอภาค และเท่าเทียมกัน จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญามีพรรณนา ดังนี้

๑. ทฤษฎีเทวกำเนิด (The Divine Origin) มีความคิดเชื่อว่าการเมืองหรือการสถาปนา รัฐและรัฐบาล โดยมีอำนาจเกิดขึ้นมาจากการสรรค์สร้างของพระเป็นเจ้า ตรงกันข้ามกับ พุทธปรัชญากลับถือว่า ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สติปัญญา ปัญหาสังคม เศรษฐกิจและศีลธรรม เกิด

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐-๘๑.

ขึ้นมาโดยความพยายามของมนุษย์ต่างหาก ที่ร่วมกันกำหนดให้มีรัฐบาล ตลอดจนสถาบันอื่น ๆ ของสังคมและให้ประกอบกรรม ตามภาระหน้าที่ที่ได้รับความเห็นชอบร่วมกันแล้วโดยธรรม

๒. ทฤษฎีสัญญาประชาคม (The Social Contract) พุทธปรัชญาการเมืองเห็นพ้องกับ ทรรศนะสัญญาประชาคมเป็นเบื้องต้นและแต่เพียงรูปแบบ ทั้งนี้ สัญญาประชาคม นั้น จะต้อง ร่วมกันกำหนดและบัญญัติขึ้นโดยทุกฝ่ายตั้งอยู่ในธรรมเท่านั้น เพราะแก่นแท้ของสัญญาประชาคมก็คือ ความสมัครใจร่วมกันที่ต้องยึดหลักธรรมหรืออำนาจธรรมเป็นธรรมนุญชีวิต ของทั้ง ผู้ปกครองและประชาชน ในข้อนี้มีนักคิดทางการเมืองหลายท่านเห็นพ้องต้องกัน อาทิ นาดี ประสาท^๙ เห็นว่า

รัฐและรัฐบาลจึงมีเหตุปัจจัยให้เกิดมีขึ้น เพราะเป็นส่วนหนึ่งของสังขตธรรม^๙ ไม่ได้เกิดเองโดยธรรมชาติ มีการพัฒนาและวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปในแนววิวัจกร พุทธปรัชญาอธิบายว่าลำดับกระบวนการจากสังคมบุพกาลซึ่งค่อย ๆ ขยายตัวและปรับปรุงขึ้นมาเป็นสถาบันสังคมการเมืองโดยลำดับ จนถึงวิธีทางแห่งสัญญาประชาคมอันเป็นที่มาแห่งรัฐบาล ศาสตราจารย์แบร์รี่ กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า^{๑๐} “...ในบรรดาปรัชญาสังคมและการเมืองแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เท่าที่เรา รู้จักกันมานั้น อาจถือได้ว่า พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิดเรื่องสัญญาประชาคม โดยถือธรรมเป็น อำนาจสูงสุด นำทางสู่รากเหง้าและแก่นแท้ของระบอบประชาธิปไตย ให้แก่วงความคิดทางการเมืองของมนุษย์เป็นครั้งแรกในโลก...”

จากข้อความที่นักวิชาการหรือนักคิดที่มีกล่าวมานั้น จะมองเห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาท ถึงแม้จะไม่ได้บอกอย่างชัดเจนว่าระบอบประชาธิปไตยดี หรือ นอกเหนือจากระบอบประชาธิปไตย นั้นไม่ดี แต่จะระบอบการเมืองการปกครองใดก็ตามถ้าขาดเสียซึ่งธรรม คือความถูกต้อง มีเหตุผล ด้งาม ตรงตามกติกา ที่ไม่ทำให้ประชาชนและประเทศชาติเดือดร้อนล่มจม ระบอบการเมืองการปกครองนั้นควรพิจารณาในการใช้ปกครองประชาชนและประเทศชาติ

^๙ สิทธิ บุตรอินทร์, **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๘๓.

^{๑๐} สังขตธรรม หมายถึงธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนั้นเป็นต้น, พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๙.

^{๑๑} สิทธิ บุตรอินทร์, **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๘๓.

๒.๓ จุดกำเนิดแนวคิดทางการเมือง

ในอัครคัมภีร์ปฐมบท^{๑๑} แรกเริ่มที่เดิยวนั้นโลกเต็มไปด้วยความร้อนแล้วค่อย ๆ เย็นลง และเป็นพื้นโลก มีแผ่นดิน มีน้ำ มีอากาศ และฤดูกาล ต่อจากนั้น จึงมีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น มีพืชสัตว์และมนุษย์เกิดขึ้น ขณะนั้น ยังไม่มีรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ยังไม่รู้จักสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ยังไม่มีการครอบครองที่ดินเป็นของตนเอง ไม่มีการสั่งสมอาหาร มนุษย์จึงดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ ต่อมาเมื่อจำนวนของประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ก็มีปัญหาในการเป็นอยู่ กิเลส คือ ความโลภก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดความตกต่ำทางด้านศีลธรรม อันเกิดจากตัณหา อูบาทาน ละตัวตน ไม่ได้ จึงเกิดความโลภ เกิดความขัดแย้งกันในสังคม ที่เป็นสาเหตุของการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมอันจะนำไปสู่สันติสุขในสังคม ด้วยเหตุนี้เองสถาบันผู้ปกครองจึงเกิดขึ้น โดยการคัดเลือกของประชาชน โดยประชาชนตกลงกัน สมัยนี้เรียกว่า พันธสัญญา (The Social Contract)^{๑๒} โดยมีปรากฏในพระไตรปิฎกในพระสูตรดังนี้

บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือการถือเอาสิ่งของไม่ได้ให้จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทันทาฐจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้กล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้เป็นผู้ติเตียนบุคคลที่ควรติเตียนโดยชอบ ให้เป็นผู้ขบไล่ผู้ที่ควรขบไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น^{๑๓}

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรมที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ได้รับการคัดเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามสมมุติว่า “กษัตริย์” มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ เพราะเป็นใหญ่ในนา และโดยที่ผู้นำนั้นเป็นผู้มีศีลธรรมเป็นที่เคารพแก่คนเป็นอันมาก จึงเรียกว่า “ราชา” การกำเนิดผู้ปกครองในพุทธปรัชญา จึงปรากฏมีขึ้นด้วยเหตุดังกล่าวนี้

ในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีปนั้นมีการปกครองเป็นรัฐต่างๆ มากมาย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงรู้ว่าพระองค์จะต้องแก้ปัญหาสังคม ฉะนั้นการที่พระองค์เสด็จออกบวช

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^{๑๒} พระมหากฤตวิทย์ อธิฐฐานโน (สนธิสุข), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐ /๘๖.

ยอมสละความสุขทุกอย่าง จุดมุ่งหมายก็เพื่อว่าทำอะไรพระองค์ก็จะช่วยสังคมได้ และพระองค์ก็ยอมรับแล้วว่า สังคมอินเดียในเวลานั้นเป็นสังคมที่มีปัญหาหนักหนาสาหัสนานเป็นเวลาหลายพันปี การที่จะแก้ปัญหาย่างนี้จึงไม่ใช่เรื่องง่าย แล้วมันก็เสี่ยงอันตราย ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้ที่เขาถือประโยชน์จากหลักคำสอนของศาสนานั้นมีจำนวนมาก และบุคคลประเภทนี้มีอิทธิพลมาก ถ้าพระพุทธเจ้าจะไปสอนอะไร ซึ่งเป็นการลิดรอนหรือทำลายอิทธิพลของเขา ทำลายผลประโยชน์ของเขา นั่นคือการสร้างศัตรูในวงการศาสนาและทางการเมือง และพระพุทธเจ้านั้นเป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์ รัฐสากกะ ซึ่งเป็นรัฐเล็ก ๆ ไม่ได้รวมอยู่ใน ๑ ใน ๑๖ รัฐใหญ่ของอินเดีย แต่พระพุทธเจ้าไปตรัสรู้ในเมืองราชคฤห์ รัฐมคธ ซึ่งไม่ใช่รัฐพระองค์มีอำนาจ และพระองค์จะต้องไปประกาศพระศาสนาในต่างแดนและประกาศคำสอนที่ตรงกันข้ามกับความคิดเดิมของเขาเหล่านั้น ซึ่งเสี่ยงอันตรายมาก^{๑๔} จะเห็นว่าพระพุทธเจ้า ทรงมองเห็นความสำคัญ ถึงการอบรมสั่งสอนแก่มวลมนุษยชาติทั้งหลายให้เห็นความถูกต้องมีเหตุผล แต่พระองค์ไม่ใช่วิธีกดขี่หรือดัดรอนทันที พระองค์ทรงใช้ความเมตตาอ่อนโยนในการประกาศพระศาสนา เปรียบเสมือนผู้นำทางการเมืองการปกครอง เมื่อใดผู้ปกครองใช้อำนาจหรือความคิดของตนเป็นใหญ่ ไม่ดูบริบทของสังคมสิ่งแวดล้อมเสียแล้ว ย่อมเป็นอันตรายต่อผู้ปกครองเอง พระพุทธเจ้านี้เป็นพระราชโอรสของกษัตริย์ มีการศึกษาสูง เพราะได้ศึกษาศิลปะศาสตร์ ๑๘ ประการอย่างเจนจบ ได้มาปกครองบ้านเมือง รู้เรื่องการเมือง รู้เรื่องการปกครองเป็นอย่างดี พระองค์ทรงเข้าใจสังคมในทุกรูปแบบ เพราะฉะนั้นการปกครองของพระพุทธเจ้านี้จึงเป็นเรื่องที่น่ายกย่องว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงอยู่ประกาศพระศาสนาได้ถึง ๔๕ ปี โดยที่ไม่ได้เป็นอันตรายเลย แม้บางครั้งจะมีปฏิกิริยาจากสังคมในบางหมู่บางเหล่าก็ตาม แต่พระองค์ก็ทรงสามารถเอาตัวรอดมาได้ เป็นการเปลี่ยนความคิดในด้านพื้นฐานของประชาชนให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพรหมวิหารธรรม นั่นคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีมาตั้ง ๔ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป จุดมุ่งหมายเพื่ออะไร พุทธัตถจริยา เพื่อความเป็นพุทธะ ญาณัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อพระญาติ โลกัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาวโลก^{๑๕} เพราะฉะนั้นการที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมานั้น ไม่ใช่เพื่อพระองค์เองเท่านั้น แต่ทรงนึกถึงประชาชนส่วนใหญ่ด้วย เพราะถ้าทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อพระองค์โดยเฉพาะแล้วก็คงไม่ต้องบำเพ็ญบารมีมาเพื่อเป็นพุทธะหรือเพื่อเป็นสาวกหมดกิเลส เป็นพระอรหันต์แค่นั้นก็พอแล้ว ทำไมจึงต้อง

^{๑๔} จานงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาศาสนาประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๐.), หน้า ๒๕๑.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพุทธด้วย ก็เพราะพระองค์ทรงหวังที่จะช่วยประชาชนชาวโลกให้พ้นทุกข์ น้ำพระทัยที่ประกอบด้วยพระมหากรุณานี้แหละ ซึ่งเป็นโฉมหน้าหนึ่งของ พระพรหม เพราะพระพรหมนั้นมี ๔ โฉมหน้าคือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา นั่นคือการทำงานเพื่อสังคม

ในประเทศอินเดีย ขณะอุบัติการณ์ของพระพุทธศาสนา ชมพูทวีปมีการปกครองเป็นรัฐต่าง ๆ มากมายดังที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก มี ๑๖ แคว้น (รัฐ) ไคแก่ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัณฑาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสดกะ อวันตี คันธาระ กัมโพชะ^{๑๖} แต่รัฐที่มีอำนาจจริง ๆ ได้แก่ มคธ โกศล วัชชี วังสะ และ อวันตี ระบบการปกครองส่วนมากเป็นราชาธิปไตย (Monarchy) แต่ก็มีหลายรัฐที่มีระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือ (Tribal Republic) ซึ่งถือว่าเป็นประชาธิปไตยแบบหนึ่ง มีสภาชื่อสันฐาคาร เป็นที่ประชุมของรัฐ เพื่อพิจารณาร่วมกันลงมติ ตัดสินปัญหาต่าง ๆ ตัวอย่างที่ปรากฏในระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมในแคว้นวัชชีนั้น มีผู้นำหรือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองถึง ๗,๗๐๗ ท่าน มีการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนเป็นผู้นำตามวาระ จากคัมภีร์พระวินัยของนิกายสุรวาสติวาท มีหลักฐานบางอย่างเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญชาววัชชี โดยที่คัมภีร์บาลีไม่พูดถึง ตามหลักฐานนี้เมืองเวสาลีแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นต่ำ ที่อาศัยอยู่ แต่สภาสูงสุดมิได้ประกอบด้วยชนชั้นสูงเท่านั้น เพราะปรากฏว่า แม้สมาชิกใหม่ก็ได้รับการต้อนรับให้เข้าสู่สภา และได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสภาเป็นของประชาชน และการประกาศให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรีโดยสภา (สังฆะ/คณะ) เพื่อเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ รวมทั้งตำแหน่งแม่ทัพทางทหารเป็นตำแหน่งสูงสุดในรัฐด้วย

ในสภา (สันฐาคาร) ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ คือ วรคยะ , คุญยะ และปักษยะ ซึ่งมีการขัดแย้งกันบ่อยครั้ง เพื่อช่วงชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในสภา มีการประชุมและการอภิปรายในสภา คล้ายกับการทำสังฆกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในคณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดองค์ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุม (คณติกะ/สังฆติกะ) ผู้ควบคุมองค์ประชุม (คณปรุกะ) ผู้กำหนดที่นั่ง (อาสนบัญญัติปะกะ) ผู้รับผิดชอบการลงคะแนน (ศาลากาครหาปะกะ) ตลอดจนประธานสภา (สังฆมุขยะ)^{๑๗} จะมองเห็นว่าในสมัยครั้งพุทธกาลนั้นโดยเฉพาะรัฐวัชชีได้เป็นต้นกำเนิดแบบอย่างที่ดีในการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตย เพราะคนทุกชนชั้นได้ร่วมออกเสียง

^{๑๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๔๘.

^{๑๗} พระมหาภคตวิทย์ อธิฐฐานโน (สนธิสุข), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

ในการเลือกผู้ปกครอง ไม่ว่าใครก็ตามที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งสำคัญของบ้านเมืองเช่น เป็นแม่ทัพด้านทหารจะต้องได้รับการเลือกจากประชาชนทุกกลุ่ม ถึงจะดำรงตำแหน่งได้ ซึ่งเป็นเสียงประชามติของประชาชน

ฉะนั้นเมื่อหันมาดูการทำสังฆกรรม จะมีหลักการและวิธีการเช่นเดียวกับการบริหารกิจการระบบสามัคคีธรรม เริ่มตั้งแต่พระองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ การกำหนดจำนวนของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น ๔ รูป ๕ รูป หรือ ๒๐ รูป ซึ่งได้แก่องค์ประชุมของสงฆ์นั่นเอง การกำหนดสถานที่ประชุม (คือสภา) ภิกษุผู้เข้าประชุมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นและคัดค้านได้ และที่ประชุมมีการคลี่คลายปัญหาโดยการลงมติเป็นเอกฉันท์ โดยการใช้วิธีจับฉลากเป็นการลงคะแนนเพื่อใช้เสียงข้างมาก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เภยยสิกา^{๑๘} เช่น วิธีอุปสมบท เมื่อมีการประชุมสงฆ์เพื่อการอุปสมบท มีการเสนอญัตติ ๑ ครั้ง และประกาศความเห็นชอบ ๑ ครั้ง (คือญัตติทุติยกรรม) หรือเสนอญัตติ ๑ ครั้ง และการประกาศความเห็น ๓ ครั้ง (คือญัตติตติยกรรม) การสวดเสนอญัตติ เป็นการเล่าเรื่องราวผู้บวชมีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่และสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิดโอกาสให้ทักท้วงได้ ๓ ครั้ง ถ้าไม่ทักท้วงโดยนัยอยู่ถือว่าให้ความเห็นชอบแต่อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่ารายละเอียดปลีกย่อยของการปกครองคณะสงฆ์ย่อมมีลักษณะเฉพาะของตนเอง^{๑๙}

เพราะการปกครองแบบคณะสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากการปกครองบ้านเมืองเพราะยึดถือเอาเสียงข้างมากเป็นหลัก มิใช่เป็นการใช้อำนาจแบบเผด็จการของคนใดคนหนึ่งไม่มีแอบแฝงประโยชน์ใด ๆ ยึดธรรมเป็นหลัก

๒.๔ ประเภทแนวคิดทางการเมือง

อาธิปไตยยสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสหลักการของอธิปไตยไว้ ๓ ประการ อธิปไตย แปลตามตัวอักษรว่า “ความเป็นใหญ่” ในทางการเมืองหมายถึงอำนาจอสูงสุด (sovereignty) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของความเป็นรัฐในปัจจุบัน ซึ่งขาดเสียมิได้

^{๑๘} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๕.

^{๑๙} พระมหาภคณีวิทย์ อธิฐฐานโน (สนธิสุข), “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดประชาธิปไตยในพุทธปรัชญาเถรวาทกับแนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน” , **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๑๔.

พระพุทธเจ้านำคำนี้มาอธิบายความหมายการการปฏิบัติธรรมของภิกษุ แต่ก็สามารถนำมาอธิบายในเชิงการปกครองได้ดังนี้

๑. อัตตาทิปไตย คือ ความมีตนเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปไตย คือ ความมีโลกเป็นใหญ่
๓. ธรรมาทิปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่^{๒๐}

๒.๔.๑ แนวคิดอัตตาทิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียว ซึ่งหมายความว่าบุคคลคนเดียวเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจการปกครองทั้งหมด กล่าวคือ ทั้งอำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ และอำนาจนิติบัญญัติ รวมอยู่ที่บุคคลคนเดียวกัน บุคคลอื่นเป็นเพียงผู้รับคำสั่งหรือนโยบายไปปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเจ้าของอำนาจนั้นเท่านั้น เช่นในระบบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ องค์พระมหากษัตริย์ จะทรงเป็นศูนย์รวมอำนาจการปกครอง หากเป็นระบบสาธารณรัฐ ประมุขหรือประธานประเทศ หรือประธานาธิบดีจะเป็นศูนย์รวมอำนาจ ซึ่งมักจะเรียกระบบนี้ว่าเป็นระบบ “เผด็จการ”^{๒๑} จะเห็นว่าระบบอัตตาทิไตยนั้น อำนาจอยู่กับกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มเดียวจะใช้อย่างไรก็ได้โดยไม่นึกถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง แต่ถ้าผู้ปกครองมีเมตตาธรรม ให้ความเสมอภาคกับประชาชนและสังคมทุกกลุ่มทุกชนชั้นปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น

๒.๔.๒ แนวคิดโลกาธิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับความเห็นของคนส่วนใหญ่ ซึ่งหมายความว่าประชาชนส่วนใหญ่มีความเห็นอย่างไร ก็ถือเอาตามนั้น โลกาธิปไตยนี้ ปัจจุบันมีใช้ในระบอบประชาธิปไตย ถ้าประเภทประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) ก็ใช้ประชาชนทั้งประเทศมาประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ประชาธิปไตยโดยตรงจะนำมาใช้ในประเทศเล็ก ๆ เช่น นครรัฐต่าง ๆ ของกรีกโบราณ หรือประเทศไทย เป็นต้น และประเภทประชาธิปไตยโดยอ้อม (Indirect Democracy) ซึ่งเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทน กล่าวคือ เมื่อไม่สามารถนำประชาชนมาประชุมแสดงความคิดเห็นพร้อมกันได้ทั่วประเทศ ก็ให้ประชาชนเหล่านั้น

^{๒๐} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

^{๒๑} วิรัช ธีรพันธ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว ม.ป.ป.), หน้า ๒๔.

เลือกตัวแทนของตนขึ้นมาทำหน้าที่แทน ตัวแทนเหล่านั้นออกเสียงหรือแสดงความคิดเห็นอย่างไร ก็ถือว่าเป็นความคิดเห็นของบุคคลที่เลือกตนมา^{๒๒}

โลกาธิปไตยหรือประชาธิปไตยนั้น เป็นการให้สิทธิในการออกเสียงของประชาชนทุกคนโดยผ่านการเลือกตั้ง โดยมีตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่แทนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้กับประชาชน เพราะทุกคนทั้งประเทศจะมาประชุมลงมติโดยพร้อมกันก็เป็นไปได้ยาก จึงมีตัวแทนหรือที่เรียกว่า ส.ส. และส.ว. มาทำหน้าที่แทน การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าพอใจของประชาชน เพราะทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออกถึงสิทธิของตน ในการมีส่วนร่วมในการปกครอง และประชาชนก็มีสิทธิในการแสดงออกในสิ่งที่เห็นว่าตนไม่ได้รับความยุติธรรมและความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ และระบอบประชาธิปไตยนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ลงมติเห็นว่า พรรคการเมืองใดที่จะสามารถช่วยเหลือประชาชนได้ และสามารถแก้ปัญหาสังคมได้ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ประชาชนก็ลงมติผ่านการเลือกตั้งผลออกมาอย่างนั้นคือ ประชาคมติของประชาชนคนส่วนใหญ่ที่มีความคิดเห็นอย่างนี้ แม้ว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้จะไม่ได้เสียร้อยเปอร์เซ็นต์แต่ก็เลวน้อยที่สุดเพราะทุกคนมีส่วนร่วม

๒.๔.๓ แนวคิดธรรมาธิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับธรรมะคือความถูกต้องโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อย หรือแม้จะเป็นความเห็นของบุคคลคนเดียว (ปัจเจกชน) ถ้าเป็นความเห็นที่ชอบธรรมหรือเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ก็ถือเอาตามนั้น^{๒๓}

ธรรมาธิปไตยนั้นถือได้ว่าเป็นการปกครองที่มีอำนาจสูงสุดที่เป็นความถูกต้องชอบธรรมไม่เข้าข้างฝ่ายใด เป็นการปกครองที่น่าพาประเทศชาติไปสู่ความสงบสุข ใช้เหตุผลและสติปัญญาในการปกครอง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องธรรมาธิปไตยว่าประเสริฐที่สุด แต่โลกาธิปไตยก็ยังดีกว่าอัตตาธิปไตย ถ้าเผด็จการนั้นยึดมั่นในธรรมในความถูกต้องมีความรักความเมตตาต่อประชาชนเหมือนพ่อปกครองลูก และมีได้ยกย่องว่าระบอบประชาธิปไตยหรือโลกาธิปไตยนั้นประเสริฐที่สุด

^{๒๒} สุรพล สุยะพรหม, การเมืองกับการปกครองของไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๙.

^{๒๓} เรืองเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

แม้นักปรัชญาเมธีทางการปกครองยุคปัจจุบัน ก็เห็นด้วยกับพระพุทธเจ้า โดยกล่าวว่า “ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด”^{๒๔}

๒.๕ หลักแนวคิดทางการเมือง

พุทธปรัชญาเสนอทัศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในแง่เหตุผล (กมุทวาท) และสัจนิยม (สัจจวาท) ซึ่งเป็นรากฐานของมนุษย์นิยม โดยถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นและเป็นไปตามกระบวนการวิวัฒนาการของเหตุผลตามสภาวะธรรมของมัน เรื่องของมนุษย์รวมทั้งทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ย่อมเป็นไปตามข้อกำหนดและการประกอบกรรมของมนุษย์ ยกเว้นกฎไตรลักษณ์ ธรรมชาติ ของมนุษย์ สังคม รัฐ รัฐบาล และสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดล้วนเป็นผลงานของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ และโดยมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้ให้กำเนิด ปรงแต่ง และรับผิดชอบ สังคม รัฐ รัฐบาล และสิ่งอื่น ๆ กล่าวเฉพาะในแง่ที่มาแห่งสังคม รัฐ รัฐบาล พุทธปรัชญาการเมืองได้เสนอ “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ซึ่งในโลกตะวันตกมีนักปรัชญาการเมืองหลายท่าน เช่น ล็อก ฮอบส์ รุชโซ เป็นต้น ได้ค้นพบและยืนยันแนวคิดนี้^{๒๕} พุทธปรัชญามองการเมือง รัฐ และรัฐบาล สิ่งที่ดีหรือไม่ดี ความสงบสุขของบ้านเมืองล้วนแต่ก่อเกิดจากมนุษย์ทั้งนั้น เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาก็มารับผิดชอบ โลกร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้ามนุษย์มีศีลธรรมไม่ว่าผู้ปกครองหรือประชาชน รัฐ และรัฐบาล ประเทศชาติก็สงบสุข การปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล หมู่คณะ สังคม หรือระหว่างประเทศล้วนเป็นเรื่องของศีลธรรม พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในสังคมมนุษย์ ทั้งโลกนี้และโลกหน้า”^{๒๖} ดังปรากฏในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ดังนี้

การแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่
คนหมู่มาเพื่อสุขแก่คนหมู่มา เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อ

^{๒๔} วิรัช ธีรพันธ์เมธี, พุทธปรัชญาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว ม.ป.ป.), หน้า ๒๕.

^{๒๕} สิทธิ บุตรอินทร์ และ ภูมิทร์ บุตรอินทร์, ปรัชญาการเมืองเปรียบเทียบ, ศึกษาการเมืองแนวบูรณาการด้าน อภิปรัชญา, จริยศาสตร์, ตรรกศาสตร์, คุณวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๕.

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๗.

เกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย' เทพบางเหล่ากล่าวอย่างนี้ว่า
 'ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๔ พระองค์ จงยกไว้ก่อนเถิด
 ขอให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ๓ พระองค์ และทรงแสดง
 ธรรมเหมือนพระผู้มีพระภาคเถิดหนอ (เพราะ) การเสด็จอุบัติขึ้นและการ
 แสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คน
 หมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อ
 เกื้อกูลเพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย' เทพบางเหล่ากล่าวอย่างนี้ว่า
 'ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์ จงยกไว้ก่อนเถิด
 ขอให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ๒ พระองค์ และทรงแสดง
 ธรรมเหมือนพระผู้มีพระภาคเถิดหนอ (เพราะ) การเสด็จอุบัติขึ้นและการ
 แสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คน
 หมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อ
 เกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย'^{๒๗}

ในแง่พุทธปรัชญา ถือว่าการเมืองเกิดขึ้นจากสังคมมนุษย์ที่อยู่รวมกันมาก ๆ ได้
 กำหนด กฎเกณฑ์ กติกา ในการปกครองและการบริหารบ้านเมืองขึ้น ไม่ว่าบ้านเมืองจะดีหรือไม่ดี จะ
 สงบหรือไม่อย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะใช้ปัญญาในการคิด และการเลือกที่จะบริหารจัดการให้
 อยู่ตามกฎหมายของสังคม

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดทางการเมือง พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) กล่าวว่า
 นักการเมืองคงต้องคำนึงถึงเรื่องศีลธรรมและอุดมคติไว้มาก ๆ ตราบใดที่ศีลธรรมยังไม่มีโอกาสไม่
 มีช่องเข้าไปสู่การเมืองหรือหัวใจของนักการเมืองแล้ว ความสกปรก ข้อฉลของนักการเมืองก็คงมี
 อยู่ต่อไป แม้ท่านทั้งหลายจะช่วยกันร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมาอีกกี่ฉบับ เพื่อหวังให้เกิดการ
 ปฏิรูปการเมืองก็คงจะล้มเหลวเหมือนเดิม^{๒๘} หรือแนวคิดทางการเมืองการปกครองของ พระพรหม
 คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดีจะต้องช่วยทำให้การเมืองการปกครองมีความ
 มั่นคง สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษามีการพัฒนาตาม ประชาชนก็มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีสุข

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๒/๒๔๙/๒๓๒.

^{๒๘} พระศรีปริยัติโมลี, (สมชัย กุศลจิตฺโต), การเมือง (มิใช่) เรื่องของสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรง
 พิมพ์ส่องสยามจำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๕.

สบาย โดยผู้ปกครองหรือนักการเมือง จะต้องมียุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาประเทศชาติให้มีความสามัคคีกันมี ๒ ประการได้แก่

(๑) กายสามัคคี ในขณะที่มีการประชุมทางการเมืองการปกครอง ก็มีสุขภาพร่างกายมั่นคงเข้าไปช่วยกันทำกิจกรรมในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ส.ส. ส.ว. เมื่อเปิดประชุมรัฐสภาก็หมั่นเข้าประชุม หรือ อบจ. สท. อบต. เพื่อรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นเป็นที่ตั้ง ตลอดทั้งมีกิจกรรมหรือปัญหาของประชาชนเกิดขึ้นก็ยกเข้าไปให้เข้าเห็นหน้าพร้อมให้คำปรึกษา เป็นต้น

(๒) จิตสามัคคี เมื่ออยู่ข้างในที่ประชุมต้องเคารพกติกาของห้องประชุม มีจิตคิดเคารพเหตุผลของมติที่ประชุม ผลออกมาอย่างไรก็เคารพตามมตินั้น ไม่เอาความเห็นกับผลประโยชน์ส่วนตัวออกมาโจมตี หรือใส่ร้ายป้ายสี เป็นต้น^{๒๙} นอกจากนี้แล้วนักการเมืองหรือผู้ปกครองจะต้องมีความสามัคคีกันในการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อความมั่นคงแห่งประเทศชาติ และรักษาผลประโยชน์ของพี่น้องประชาชน นักการเมืองหรือผู้ปกครอง จะต้องพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน ควรศึกษาและยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการบริหารปกครองบ้านเมือง ซึ่งโดยกำเนิดแล้วธรรมะกับการเมืองการปกครองเป็นสิ่งของคู่กัน ตราบใดการเมืองยังเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ธรรมะก็เกี่ยวข้องกับการเมือง และการบริหารประเทศชาติก็จะดำเนินโดยใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบ ไม่ประมาท ปัญหาต่าง ๆ ก็จะลดน้อยลง เพราะความเห็นแก่ตัวก็จะลดน้อยลงเพื่อความสุขของเพื่อนมนุษย์และคนร่วมชาติ

๒.๖ รัฐและกำเนิดของรัฐ

พระพุทธเจ้าพระองค์มิได้ตรัส ให้ความหมายของรัฐและกำเนิดรัฐไว้โดยตรง แต่ได้ประมวลจากบริบทแห่งคำสอน โดยเฉพาะในบริบทที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางทางการเมือง พอสรุปได้ว่า รัฐในทฤษฎีของพระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นอะไรไปมากกว่าสถานที่ค้นหาสัจธรรม และการอยู่ดีกินดีของประชาชน^{๓๐} ดั้งเดิมนั้นมนุษย์ยังไม่มีรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ยังไม่รู้จักสร้างบ้านเรือน ยัง

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์เพื่อชาติและรัฐศาสตร์เพื่อโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๓๐} พระมหาอภิวชิรฐ์ ธีรปัญญา (ศรียะจา), “การศึกษาเปรียบเทียบการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒)

ไม่มีการยึดครองที่ดิน ไม่มีการสะสมอาหาร การเป็นอยู่จึงเป็นไปอย่างธรรมชาติ แต่เมื่อมนุษย์มีมากขึ้นปัญหาต่าง ๆ ก็ตามมา ความจำเป็นในการที่ต้องมีรัฐหรือองค์กรเข้ามาดูแลให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมจึงเกิดขึ้นตามมาด้วย ดังข้อความที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตตรตอนที่ว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมต (แต่งตั้ง)
ฉะนั้นคำว่า มหาสมมต มหาสมมต จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็น
ใหญ่แห่งนาทั้งหลาย ฉะนั้นคำว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่
สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึง
เกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงเกิดแวดว (หมายถึงคณะ)^{๓๑}

พระพุทธเจ้ากล่าวเช่นนี้ ทำให้สามารถตีความได้ว่า เป็นการพัฒนาการทางธรรมชาติจากการที่ไม่มีรัฐ พัฒนาไปสู่การมีรัฐ และหากวิเคราะห์ดูข้อความในอัครคัมภีร์สุตตร จะเห็นได้ชัดเจนว่า ปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในช่วงแรก ๆ นั้น จะเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ โดยเฉพาะเรื่องของอาหาร นับเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว ในพระสูตรดังกล่าวมีการพรรณนาถึงการที่มนุษย์เริ่มรู้จักเก็บตุนอาหาร และไปหยิบฉวยเอาส่วนที่เป็นของคนอื่น จึงก่อให้เกิดการประทุษร้ายทั้งทางกายและทางวาจา หากพิจารณาในแง่ของศีล ๕ จะเห็นว่า เริ่มจากปัญหาเรื่องอกินนาทานก่อนแล้วนำไปสู่มั่วสวาท และปาณาติบาตในที่สุด พร้อมกันนั้น ปัญหาเริ่มขยายขอบเขตจากแค่เริ่มเรื่องปากท้อง ก็นำไปสู่เรื่องกามเรื่องเกียติ เบื้องต้นเมื่อเกิดปัญหา ก็สามารถเรียกมาพูดคุยและวางเงื่อนไข หรือข้อตกลงระหว่างกันได้^{๓๒} เพราะสังคมยังไม่มี ความสลับซับซ้อน พอที่จะดูแลกันได้ทั่วถึง แต่พอนาน ๆ เข้า เมื่อสังคมซับซ้อนขึ้น จึงได้มีการตั้งตัวแทนขึ้นมาดูแลแทน และมีการตั้งค่าตอบแทนให้ผู้ที่มาทำหน้าที่ดูแลแทนนั้น

๒.๗ แนวคิดทางการเมืองเกี่ยวกับผู้ปกครอง

ถ้าหากประมวลแนวคิดทางการเมืองเกี่ยวกับผู้ปกครองตามหลักพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ต่าง ๆ พอละสรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ของผู้ปกครองได้ดังต่อไปนี้

^{๓๑} ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.

^{๓๒} พระมหาอภิวชิร ธีรปัญญา (ศรียะอาจ), “การศึกษาเปรียบเทียบการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๗๐.

๒.๗.๑ ลักษณะของผู้ปกครอง

ลักษณะของผู้ปกครองในทางพุทธปรัชญาเถรวาท มีดังนี้

๑. ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ทรงธรรม ผู้ปกครองอยู่ในฐานะเป็นผู้นำ การปฏิบัติหน้าที่ดีงามจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมมิกสูตรว่า “ในเวลาที่พระราชวังตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้ง อยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม”^{๓๓} ตรงข้าม ถ้าผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ..ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดรับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่ชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะไม่ประพฤติไม่ชอบธรรมตามไปด้วย”^{๓๔} ธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ยึดเอาทั้งส่วนที่เป็นธรรมสำหรับการปฏิบัติตนในฐานะเป็นปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งธรรมที่เป็นหลักในการปกครองนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายหลักด้วยกัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิธรรม อปริหานิยธรรม พรหมวิหาร อคติ เป็นต้น

๒. ผู้ปกครองจะต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม คือ ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งจำเป็น เพราะหากพิจารณาจาก อคัตถุญญสูตร จะเห็นว่า จุดมุ่งหมายของรัฐก็เพื่อจัดสรร แบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้ปกครองจะต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองมีความไม่ยุติธรรม บ้านเมืองก็จะระส่ำระสาย ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคำภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่า “ถ้าผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศชาติล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข”^{๓๕}

๓. ผู้ปกครองจะต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งในเรื่องการบริหารงาน และรอบรู้ในเรื่องการบริหารคน อย่างน้อยที่สุด ผู้เป็นนักปกครองจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการคือ^{๓๖}

๑) มีสายตาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว และที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดินให้เหมาะสมกับหน้าที่ และความสามารถ

^{๓๓} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๓๔} อญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๓๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.

^{๓๖} อญ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

ในโยธาสูตร^{๓๗} ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น ๑) ฉลาดในหน้าที่ของตน ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) สามารถแก้ปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

๒) จัดแรงงานได้ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งเป็นผู้เอาใจใส่ในด้านหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารงานเป็นไปด้วยดี

๓) มีหลักมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์เข้าได้กับบุคคลทุกระดับ

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้เป็นใหญ่ มีหน้าที่บริหารงานบ้านเมืองจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่พื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการคือ ^{๓๘} ๑) มีความรักความปรารถนาดีต่อประชาชน เห็นอกเห็นใจประชาชน ๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อปัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ๓) รู้ชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ ๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เที่ยงธรรมไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องต่าง ๆ จนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

๒.๗.๒ ความสำคัญของผู้ปกครอง

ถ้าหากถามว่า เสาเข้มมีความจำเป็นต่อการสร้างบ้านหรือไม่ ตอบได้ว่ามีความสำคัญมาก เช่นเดียวกับผู้ปกครองก็มีความสำคัญต่อบ้านเมือง ในฐานะเป็นผู้นำและผู้บริหารบ้านเมืองถามว่า ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีการกล่าวไว้หรือไม่^{๓๙} ในอัครคัมภีร์^{๔๐} ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้นำไว้ว่า สัตว์เหล่านั้นเข้าไปหาท่านรูปงาม น่าดูกว่า น่าเลื่อมใสกว่า น่าเกรงขามกว่า แล้วจึง

^{๓๗} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๑/๒๕๗

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๔๐.

^{๓๙} พระมหาอภิวชิฐ ธีรปัญญา (ศรียะอาจ), “การศึกษาเปรียบเทียบการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๔.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

กล่าวกันว่า มาเถิดท่านผู้เจริญ ขอท่านจงกล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิด

แต่ถ้าหากจะมองไปถึงการบริหารในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์ไม่ทรงให้ความสำคัญกับผู้ปกครอง นอกเสียจากธรรมวินัยเท่านั้น ดังที่พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมวินัยที่เราแสดงและบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๔๑} มองจากการตรัสของพระองค์แล้ว วิเคราะห์ได้ว่าพระพุทธองค์ให้ความสำคัญต่อธรรมและวินัยมากกว่าผู้นำ ซึ่งตรงจุดนี้เป็นความชาญฉลาดของพระองค์ เพราะธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลง

๒.๗.๓ หน้าที่ของผู้ปกครอง

หน้าที่ของผู้ปกครอง เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์โดยภาพรวมแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ในจกัวัตติสูตร^{๔๒} ได้กล่าวในหน้าที่ของผู้ปกครองว่า

จงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์คหบดี ชาวนิคม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม สมณพราหมณ์เหล่าใดในแว่นแคว้น เว้นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งอยู่ในขันติ และโสรัจจะ ฝึกตนสงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความเกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน

จากพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่าคำสอนในจกัวัตติสูตร พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ลำพังการรักษาความสงบในสังคมอย่างเดียวไม่พอ จะต้องสอบถามเยี่ยมเยียนการเป็นอยู่ของประชาชน

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒-๖๓.

ด้วยเขามีความเป็นอยู่อย่างไร เขาคิดอย่างไร และต้องแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจไปด้วย ประชาชนจะต้องไม่อดอยาก มิใช่ว่าเมื่อเราได้อำนาจจากประชาชนมาแล้วอยากจะใช้อย่างไรก็ได้ โดยหลักแล้วผู้นำพึงย่างกายเข้าไปในชุมชนและตามหัวเมืองต่างๆ ดูแลปัญหาที่เกิดขึ้น ร่วมกันคิดหาทางออกเมื่อบ้านเมืองมีปัญหา เช่น ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างลำบากเพราะขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารแหล่งน้ำไม่พอใช้ในการดำรงชีวิต ผู้นำควรหาทางแก้ไข ไม่ว่าปัญหาใดๆ จะเกิดขึ้นก็ตาม

๒.๗.๔ หลักการปกครอง

การปกครองซึ่งเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ การปกครองจึงจำเป็นต้องอาศัยหลักเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ตามแนวแห่งพุทธปรัชญาแล้ว มีอยู่ ๒ ประการคือ หลักกฎหมาย และหลักศีลธรรม ซึ่งในที่นี้จะได้นำมาวิเคราะห์ในรายละเอียดเป็นลำดับต่อไป

๑.หลักกฎหมาย สังคมที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก จำเป็นที่ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน กฎข้อบังคับดังกล่าว เรียกรวม ๆ ว่ากฎหมาย^{๔๓} ในพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธเจ้าไม่ตรัสถึงกฎหมายว่าคืออะไร และไม่มีคำว่า กฎหมาย ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนะ นอกจากคำว่าสิกขาบท หรือพระวินัย อย่างไรก็ตามหากจะเปรียบเทียบกัน เราก็สามารถสังเคราะห์สิกขาบท หรือพระวินัย เข้าในกลุ่มของกฎหมาย ทั้งกฎหมายและสิกขาบทก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความผาสุกของสังคม หากเราตั้งคำถามว่า พระพุทธเจ้าสนับสนุนหลักกฎหมายในการปกครองบ้านเมืองหรือไม่ การตอบคำถามนี้ เราคงต้องเทียบเคียงจากหลักการปกครองคณะสงฆ์ที่พระองค์จัดตั้งขึ้น

๒.หลักศีลธรรม พระพุทธองค์ได้ทรงสร้างหลักศีลธรรมขึ้นมา เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของประชาชน หลักศีลธรรมเป็นหลักที่พระพุทธองค์ให้ความสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย อย่างน้อยก็ในแง่ที่ว่า หากประชาชนตั้งอยู่ในหลักศีลธรรมแล้ว กฎหมายยังไม่ใช่ว่าจำเป็น

ในส่วนของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้ทรงคิดที่จะสร้างระบบ เพื่อเรียกร้องสิทธิ และความรับผิดชอบทางสังคมให้กับบ้านเมือง แต่สังคมสงฆ์ที่พระองค์ปกครองอยู่ พระองค์ได้วาง

^{๔๓} พระมหาอภิวชิร ธีรปัญญา (ศรียะธำ), “การศึกษาเปรียบเทียบการเมืองของขงจื๊อกับพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๐.

ระบบไว้อย่างชัดเจน นั่นคือวินัยสงฆ์นั่นเอง คือระบบเรียกร้องความรับผิดชอบต่อสังคมสงฆ์^{๔๔} พระพุทธองค์ยอมให้มีกฎหมายที่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลผู้กระทำความชั่วได้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเอาไว้ เพื่อเอาผิดกับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเป็นการผิดต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายอื่น ๆ ด้วย ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจ
 ประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อ
 ความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๔) เพื่อความอยู่ผาสุก
 แห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลอันงาม ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดขึ้น
 ในปัจจุบัน ๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ๗) เพื่อ
 ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้
 เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม ๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๔๕}

จะเห็นได้ว่า ที่พระองค์บัญญัติพระวินัยนั้น ข้อ ๑-๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์
 ส่วนรวมของคณะสงฆ์เอง ข้อ ๓-๔ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล ข้อ ๕-๖ เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์
 ข้อ ๗-๘ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน ข้อ ๙-๑๐ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาโดยรวม จะเห็นได้ว่า
 สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีอำนาจตามขอบเขตของตน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจ
 บริหาร อำนาจตุลาการ กล่าวคือ

๑. อำนาจนิติบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทหรือพระวินัย เพื่อใช้ปกครอง
 สงฆ์ เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งต่อหน้าสงฆ์ วัตถุและบุคคล โดยมี
 สังคมสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

๒. อำนาจบริหาร เดิมทีนั้น พระสงฆ์ยังไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมา
 เมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการบรรพชา
 อุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

๓. อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐาน
 แห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดื้อและมีวิธีการลงโทษ แต่การลงโทษ
 ผู้กระทำความผิดในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพื่อการแก้แค้น แต่เป็นการให้บทเรียนเพื่อให้

^{๔๔} สมภาร พรหมทา, “ศีลธรรมกับกฎหมาย มุมมองจากพุทธศาสนา” ใน พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๕
 ฉบับที่ ๒-๓ พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๓), หน้า ๕๑-๕๒.

^{๔๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๔-๒๙.

ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม จะเห็นได้จากการปรับอาบัติตั้งแต่สังฆาติเสลงมา ดังนั้นการลงโทษจึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการคือ ๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี ๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต^{๔๖}

ในแง่ของการลงโทษทางวินัยหรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการเพราะเป็น ปัญหาที่กระทบถึงสังคมโดยส่วนรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็น ว่า พระวินัย หรือสิกขาบท เป็นธรรมเนียมการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักร อย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า กฎหมายมีความจำเป็นในการปกครอง ไม่ว่าจะในส่วนของคุณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง

๒.๘ หลักธรรมที่ส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักธรรมที่ส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีหลักธรรมที่ หลากหลายแต่ในประเด็นเหล่านี้ผู้วิจัยจะนำหลักธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมด้านการปกครอง มีดังนี้ คือ

๒.๘.๑ หลักทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม๑๐^{๔๗} คือ ธรรมของพระราชา, กิจวัตร ที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, หรือธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย

๑. **ทาน** (การให้) คือ สละสิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. **ศีล** (ความประพฤติดีงาม) คือ สัมรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การ สุจริต รักษาเกติคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์

๓. **บริจาค** (การบริจาค) คือ เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. **อาชชวะ** (ความซื่อตรง) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรร่มายา ปฏิบัติภารกิจโดย สุจริตมีความจริงใจ

^{๔๖} สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา” หน้า ๖๑.

^{๔๗} พุ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๕๐/๘๖.

๕. **มัททวะ** (ความอ่อนโยน) คือ มีอหยาศัยไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีภริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ได้รับความรักภักดี

๖. **ตปะ** (ความทรงเดช) คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัยจิตระงับยับยั้งข่มใจได้ ความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งแต่จะบำเพ็ญเพียร

๗. **อัทธกะ** (ความไม่โกรธ) คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำกรรมต่าง ๆ ผิดพลาดเสียกรรม มีเมตตาประจำใจ

๘. **อหิงสา** (ความไม่เบียดเบียน) คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิรอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ** (ความอดทน) คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อย หน่ายเพียงอย่างไร ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกยั่วถูกหยัด้วยคำเสียดสีลากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยธรรม

๑๐. **อวิโรธะ** (ความไม่คลาดธรรม) คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลามลักการะ หรืออภิชฺฐารมณฺ์ อภิภิชฺฐารมณฺ์ใด ๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม^{๔๔},

จากหัวข้อธรรมดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า หลักทศพิธราชธรรม คือ หลักคุณธรรมของนักปกครองซึ่งเป็นหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาท ที่พระมหากษัตริย์ และผู้บริหารบ้านเมืองจะต้องมีหลักคุณธรรมนี้อยู่ในจิตใจ อย่าเป็นคนโกรธง่าย มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อผู้อยู่ใต้ปกครองให้ได้รับความสุขอย่างชอบธรรม เป็นแนวทางที่ดีที่ผู้ปกครองควรนำไปปรับใช้เพื่อให้เกิดผลในทางที่ดีแก่ประเทศชาติบ้านเมือง การที่จะปกครองบ้านเมืองและประชาชนให้เกิดความสงบในการบริหารนั้น ผู้ปกครองควรนำหลักทศพิธราชธรรมไปประยุกต์กับการทำงาน ผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองเอง เพื่อให้ประเทศชาติเดินหน้าไปได้โดยยึดหลักคุณธรรมกับการปกครองนี้

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

๒.๘.๒ ราชสังคหวัตถุ ๔^{๔๙} หรือ สังคหวัตถุของผู้ครองแผ่นดิน คือ สังคหวัตถุของ พระราชา, ธรรมเนียมยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง ประกอบด้วย

๑. **สัสสมะ** (ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร)
๒. **ปฐิมะ** (ความฉลาดในการบำรุงข้าวราชการ รู้จักส่งเสริมคนดี)
๓. **สัมมาปาสะ** (ความรู้จักผูกพันใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพานิชยกรรม เป็นเหมือนการให้ชีวิต)
๔. **วาชเปยยะ** (ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุกาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคีทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยม^{๕๐})

ราชสังคหวัตถุนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อครั้งประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันใกล้พระนครสาวัตถี ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นกับฤๅษี ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดิน อันประกอบด้วยหมู่สัตว์เจริญรอยตามกัน บุษายัญเหล่าใด คือ สัสสมะ ความทรงพระปรีชาในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ปฐิมะ ทรงพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมประชาชน สัมมาปาสะ มีพระธรรมาศัยดุจบ่วงคล้องน้ำใจประชาชน วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่ดูดีมีน้ำใจคน นิรโรคพะ ทำให้นครไม่ต้องมีลิ้มกลอน ปราศจากโจรผู้ร้าย มหายัญเหล่านั้นทั้งหมด ยังไม่เทียบเท่าส่วนที่ ๑๖ แห่งเมตตาคิตที่บุคคลเจริญ ดีแล้ว ดุจกลุ่มดวงดาวทั้งหมด ไม่เทียบเท่าแสงจันทร์^{๕๑}

จากหัวข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศน์แสดงนั้น วิเคราะห์ได้ว่า พระราชาหรือผู้ปกครองบริหารบ้านเมือง จะต้องมียุทธธรรมประจำใจทั้งสี่ข้ออยู่ในจิตเสมอ เพื่อช่วยเหลือประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้เขาเหล่านั้นไม่อดอยาก ส่งเสริมการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร และการสงเคราะห์ประชาชนให้รอดพ้นจากทุกข์ ประเทศชาติจึงจะมั่นคง ผู้ปกครองจะต้องส่งเสริม

^{๔๙} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๙/๕๔.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๓.

^{๕๑} อภ.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔-๑๙๕.

คนดีให้เขามีกำลังใจในการช่วยพัฒนารักษาประเทศ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่คล่องใจประชาชนอย่าง ไม่เสื่อมคลาย

๒.๘.๓ จักรวรรดิวัตร ๑๒^{๕๒} คือ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ, พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิ พึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ, ธรรมเนียมการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ, หน้าที่ ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่^{๕๓} ประกอบด้วย

๑. **ธรรมาธิปไตย** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องยึดธรรมเป็นธงชัยในการ ปกครองประเทศ เคารพธรรม

๒. **อันโตชน** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรม แก่ชน หรือ ชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส พระธิดา ตลอดถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม

๓. **พลกาย** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหาร ข้าราชการ ตำรวจ โดยเป็นธรรม

๔. **ขัตติยะ** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่ขัตติย์ที่เป็น เมืองขึ้น ตลอดจนชนชั้นผู้ปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย เมื่อเกิดมีปัญหาก็ สามารถให้ความช่วยเหลือตลอดถึงเป็นที่ปรึกษาได้อย่างทันที่

๕. **อนุยนต์** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่อนุชน หรือข้า ราชบริพาร ผู้ตามเสด็จ หรือข้าราชการพลเรือนเมื่อเขามีปัญหา

๖. **พราหมณคฤหบดี** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่ชน เจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการ ประกอบอาชีพ

๗. **เนคมชนบท** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้ง ปวง ทั้งในเมือง ชนบท และชายแดนโดยเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน

๘. **สมณพราหมณ์** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่ พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณชีพราหมณ์

^{๕๒} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒/๗๓.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๐.

๙. **มคบั๊กชี** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องให้ความคุ้มครองแก่ นก และเนื้อสัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย

๑๐. **อธรรมการนิเสธนา** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องป้องกันมิให้อธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร ปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้การกระทำทุจริต ผิดกฎหมาย บ้านเมือง

๑๑. **ธนานุประทาน** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องแบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้ผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแคว้นโดยมิได้รับการช่วยเหลือ ช่วยเหลือตามสมควร

๑๒. **สมณพราหมณปริปุจจา** พระราชาหรือผู้ปกครอง ต้องมีความสนใจศาสนาและศีลธรรมหมั่นปรึกษาไต่ถามสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้ที่มีความรู้ดี ต้องแสวงหาปัญญาความรู้ศีลธรรมและคุณธรรมอยู่เสมอ^{๕๔}

ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นคำที่พหุชนมิถุนีกกล่าวปลอบพระราชาที่จักรแก้วอันทิพย์ที่แสดงความเป็นพระจักรพรรดิหายไปแล้ว ดังนี้

ลูกเอ๋ยถ้าเช่นนั้น ลูกจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพ ธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน (พระมหาลี พระราชโอรส และพระราชธิดา) ในกำลังพล ในพวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคมน และชาวชนบททั้งหลาย ในพวกสมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก ลูกเอ๋ย การกระทำสิ่งที่ผิดแบบแผน อย่าให้มีได้ในแคว้นของลูกเลย อนึ่ง บุคคลเหล่าใดในแคว้นของลูก ไม่มีทรัพย์ลูกพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใดในแคว้นของลูกงดเว้นจาก ความเมาและประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะ ผีกตณอยู่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยกาลอันควรแล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคือ อะไร อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่

^{๕๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕/๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๔๕.

เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ สิ้นกาลนาน ลูกได้ฟังคำของสมณพราหมณ์
เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่น
สิ่งนั้นประพฤติลูกเอ๋ย คือ จักกวัตติวัตรอันประเสริฐนั้น^{๕๕}

จากเนื้อความข้อธรรมที่กล่าวมานั้น วิเคราะห์ได้ว่า พระราชาหรือผู้ปกครองจะต้อง
ประพฤติตนให้เป็นที่เคารพเชื่อถือของประชาชน เป็นการสอนผู้ปกครองให้มีความพร้อมเพื่อ
ทำงานอันประโยชน์แก่ส่วนรวมไม่ว่าในเมืองหรือชนบท และการพัฒนาเศรษฐกิจของราษฎรให้พึ่ง
ตนเองได้ ผู้บริหารประเทศหรือผู้ปกครองจะต้องตั้งตนอยู่ในธรรม เป็นที่พึ่งของมนุษย์ และสัตว์
ทั้งหลาย รวมถึงการใช้อำนาจทางการเมืองคือไม่เบียดเบียนผู้อื่น จะต้องเข้าไปหา สมณะหรือนักบวช
หรือผู้ที่มีปัญญาฉลาด นักปราชญ์ ที่มีคุณธรรม ในการแก้ปัญหาบ้านเมือง และปรึกษา
กับผู้อื่นว่าสิ่งไหนควรทำไม่ควรทำ เพื่อการบริหารประเทศและพัฒนากิจการเมืองให้เป็นไปในแนวทาง
ที่สร้างสรรค์เพื่อความผาสุกของคนในชาติ

๒.๘.๔ อปทานิยธรรม ๗^{๕๖} ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอปรทานิยธรรม ๗ คือ ธรรม
อันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหาร
บ้านเมือง^{๕๗} ประกอบด้วย

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพียงการเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่
พึงทำ ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า : พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจ
ทั้งหลาย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่
บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม

๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนวัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของ
ท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

๕. บรรดาकुสตรีกุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือดูถูกร้าขึ้นใจ

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

^{๕๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่
๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๑.

๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดจนอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

๗. จัดให้ความอารักขา คุ่มครองป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง) หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา สู่แว่นแคว้น ที่มาแล้งพึงอยู่ในแว่นแคว้นโดยผาสุก

จากหัวข้อธรรมที่กล่าวมานั้นวิเคราะห์ได้ว่า อปริหานิยธรรมเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแสดงแก่ชาวเมืองวัชชี เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมือง หรือนักการเมืองจะต้องศึกษา และนำไปปฏิบัติ เพราะ การกระทำอะไรก็ตามจะต้องปรึกษาพูดคุย ร่วมกัน ร่วมกันประชุมเพื่อให้เกิดความพร้อมเพียงด้านความคิดที่เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นหลักของผู้ปกครองรัฐที่ปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรมหรือระบอบประชาธิปไตย ซึ่งรัฐคณาธิปไตยยอมรับว่า เมื่อชาวเมืองวัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมยุแหย่ให้แตกสามัคคีกัน

๒.๘.๕ สัปปริสธรรม ๗^{๕๘} หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี^{๕๙} ประกอบด้วย

๑. **ธัมมัญญตา** คือ ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎแห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

๒. **อัตถัญญตา** คือ ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก

๓. **อัตตัญญตา** คือ ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เเท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

^{๕๘} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๐.

๔. **มัตตัญญูตา** คือ ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายบริโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕. **กาลัญญูตา** คือ ความรู้จักกาล คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

๖. **ปริสฺสัญญูตา** คือ ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ว่าจะประพัตติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. **บุคคลัญญูตา** หรือ บุคคลปโรปรัญญูตา คือ ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะดำนิ และแนะนำสั่งสอนอย่างไร

จากหัวข้อธรรมที่กล่าวมานั้นวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองจะต้องรู้จักเหตุผล ปฏิบัติตนให้ตรงต่อเวลา กระทำการงานตามหน้าที่ในแนวทางที่ถูกต้องไม่ขัดต่อจารีตประเพณีวัฒนธรรมกฎหมายของบ้านเมือง เพราะการจะกระทำโครงการต่าง ๆ จะต้องให้สอดคล้องกับชุมชนและประชาชนที่อยู่อาศัย จะต้องสอบถามประชาชนเสียก่อนว่าพวกเขาต้องการในสิ่งที่เราจะกระทำหรือไม่ และการเข้าหาประชาชนนี้เป็นสิ่งทำให้ประชาชนกับผู้ปกครองรู้สึกเป็นกันเอง สามารถพูดคุยแรกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น ซึ่งต่างฝ่ายต่างเข้าใจในแนวคิดของกันและกันและนำมาปรับปรุงแก้ไข การบริหารปกครองบ้านเมืองถึงจะบรรลุเป้าหมาย และผู้ปกครองเองจะต้องมีหลักคุณธรรม กับการอยู่ร่วมกับชุมชนและประชาชนอย่างมีมิตรไมตรีที่ดี ไม่เอาเปรียบประชาชน ไม่รังแก กลั่นแกล้งประชาชนผู้บริสุทธิ์ เมื่อผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองยึดหลักธรรมดังกล่าวมานั้น โดยเข้าใจความรู้สึกความเป็นอยู่ของเพื่อนมนุษย์ดีแล้ว ยิ่งเป็นการเสริมสร้างบารมีความดีของตนให้เป็นที่เคารพนับถือของเหล่าประชาชนอีกด้วย

๒.๘.๖ พรหมวิหาร ๔^{๖๐} หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมประจำใจของทุกคนที่ต้องมีไว้เป็นหลัก และกำกับความประพฤติ, จึงจะดำเนินชีวิตอย่างหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย โดยชอบธรรม หรือบางทีแปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง หรือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณอันยิ่งใหญ่^{๖๑} ประกอบด้วย

๑. **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตใจแผ่ไม่ตรีและ คิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั่วหน้า

๒. **กรุณา** ความสงสาร ช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจอันปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากของปวงสัตว์

๓. **มุทิตา** ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการ แหม่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. **อุเบกขา** ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรม ตามที่พิจารณา เห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเที่ยงตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็น กรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะ วินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา รับผิดชอบตนดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมควรรับผิดชอบของตน

จากหัวข้อธรรมที่กล่าวมานั้นวิเคราะห์ได้ว่า เป็นหลักธรรมประจำใจของพระราชา ผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ผู้ปกครอง ผู้บริหารบ้านเมือง และหัวหน้าองค์กรต่าง ๆ พึงจะเป็นที่พึ่งของ มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นความประพฤติที่ประเสริฐ และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย อย่างถูกต้อง ไม่เอนเอียงคิดช่วยเหลือผู้อื่นโดยผิดหลักแห่งความประพฤติของพรหมวิหาร ๔ เพราะ ก่อให้เกิดขาดความเชื่อถือ ขาดความเคารพศรัทธา หากผู้ปกครองมีจิตอุเบกขาในสิ่งที่มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายได้กระทำมองดูอย่างเป็นกลางทั้งดีและชั่วเขาจะได้รับผลของเขาตามเหตุและผล ผู้ปกครองจะต้องมีจิตใจที่เปี่ยมด้วย เมตตา ทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วยความรัก กรุณา ช่วยเหลือมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความลำบากแต่รักษาธรรมไว้ด้วยอุเบกขาไม่ ช่วยในสิ่งที่ผิด มุทิตา ยินดีกับเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่ประสบผลสำเร็จในชีวิต อุเบกขา

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๔๐.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๒๔.

วางใจเป็นกลางไม่อิงฉ้อฉลไม่เอนเอียงด้วยความรักและซัง ไม่ซ้ำเติมผู้อื่นเมื่อเข้าประสพกับความทุกข์ ถ้าพระราชา ผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ผู้ปกครอง ผู้บริหารบ้านเมือง พร้อมทั้งหัวหน้าองค์กรต่าง ๆ เมื่อประพัตติตนดังนี้แล้ว ไม่ว่าจะอยู่ใน รัฐใด ประเทศใด องค์กรใด บ้านเมืองใด สถานที่นั้นย่อมเกิดแต่ความสงบสุข

๒.๘.๗ อคติ ๔^{๒๒} คือ สุณานันไม่พึงถึง, ทางความประพัตติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, ความลำเอียง ประกอบด้วย

๑. **ฉันทาคติ** คือ ลำเอียงเพราะชอบ

๒. **โทสาคติ** คือ ลำเอียงเพราะซัง

๓. **โมหาคติ** คือ ลำเอียงเพราะหลง, พลาดผิดเพราะเขลา

๔. **ภยาคติ** คือ ลำเอียงเพราะกลัว^{๒๓}

จากหัวข้อธรรมที่กล่าวมานั้นวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ปกครองประชาชนหรือผู้ให้ความยุติธรรมแก่มวลมนุษย์ หรือผู้เป็นที่เคารพศรัทธาของมวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เมื่อขาดความเป็นธรรม ไม่มีความเที่ยงธรรม ไร้ความเสมอภาคทางความถูกต้อง เมื่อมีอยู่ในชุมชน บ้านเมือง รัฐ ประเทศ และสังคม องค์กร สถาบันใดเสียแล้ว สถานที่แห่งนั้นย่อมเกิดภาวะความวุ่นวาย ระส่ำระสาย ไร้ซึ่งความสามัคคี และเป็นสิ่งที่ผู้บริหารหรือผู้ปกครองหรือผู้ให้ความยุติธรรมแก่สังคม ควรสำนึกพิจารณาอยู่เสมอ ละเว้นจากความลำเอียง สิ่งใดมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย กระทำในสิ่งที่ผิดต่อกฎแห่งความถูกต้องเสียแล้ว มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายควรได้รับตามกฎหมายแห่งธรรมนั้น ธรรมในที่นี้คือ ความแน่นอน คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงทั้งดีและไม่ดี

๒.๙ สรุปวิเคราะห์

จากเนื้อหาที่ได้กล่าวทั้งหมดนั้นคือแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท และมีหลักธรรมที่ส่งเสริมแนวคิดทางการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นแนวทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา จึงไม่อยู่ในอัตตาทิปไตย หรือโลกาธิปไตยอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีทุนนิยมและ

^{๒๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๙.

สังคมนิยมซ้อนอยู่ แต่พุทธปรัชญาได้ประกาศหลักธรรมมาธิปไตยในแนวทางสายกลางอยู่เหนือระบบอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามนุษยนิยมธรรมมาธิปไตยตามแนวพุทธปรัชญาการเมือง และหลักธรรมที่เกื้อหนุนแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้ที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองบริหารบ้านเมืองและประชาชนควรยึดหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ และหลักธรรมที่ได้กล่าวมานั้นมาปรับประยุกต์ใช้กับด้านการเมืองการปกครอง ถ้าผู้ปกครองขาดเสียซึ่งธรรมการที่จะดำเนินบริหารบ้านเมืองย่อมเป็นการยาก เพราะหน้าที่หลักของผู้นำหรือผู้ปกครองควรมีหลักคุณธรรมสูงกว่าประชาชนธรรมดา แม้ว่าผู้ปกครองจะปกครองโดยใช้กฎหมายก็ตาม แต่หลักการปกครองนั้นจะต้องประกอบด้วย หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ราชสังคหวัตถุ ๔ จักรวรรดิวัตร ๑๒ อปรีหานิยธรรม ๗ สัปปริสธรรม ๗ พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น

จะเห็นว่าแนวคิดทางการเมืองของไทยเรานั้นปัจจุบันนี้ ประชาชนได้แบ่งออกเป็นสองแนวคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งประชาชนกลุ่มหนึ่งคือแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติเห็นว่า ระบอบการปกครองของไทยนั้น ยังเป็นระบอบประชาธิปไตยซ่อนรูปมีระบบอำมาตย์ควบคุมสั่งการ ในการยึดอำนาจทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังจะกล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมไทยในเนื้อหาที่ปรากฏในบทที่ ๓ นั้น